

Bouwen op basis van reflectie en context

Architect **Jan-David Hanrath** en bibliothecaris **Rob Bruijnzeels** zijn onder de naam *Ministerie van Verbeelding* een samenwerking aangegaan om na te denken over nieuwe manieren om de bibliotheek vorm te geven. Ze willen creativiteit en radicale initiatieven, gericht op reflectie, betekenis en integratie.

Hanrath en Bruijnzeels stellen dat vorm en inhoud van het bibliotheekwerk de laatste jaren sterk veranderd zijn, als gevolg van de opkomst van informatietechnologie, veranderend gedrag van gebruikers en demografische ontwikkelingen. De bibliotheek moet in deze context nieuwe antwoorden vinden en een begin maken met werkelijke verandering en vernieuwing. Zij pleiten voor exploratie van nieuwe concepten en gebouwen in plaats van 'veilige' exploitatie van bestaande dienstverlening. In plaats van passieve distributeur te zijn, moet de bibliotheek ervoor kiezen het publieke domein vorm te geven als 'gedeelde ruimte', waar daadwerkelijk uitwisseling plaatsvindt tussen verschillende maatschappelijke groepen. Deze benadering sluit aan bij de oude maatschappelijke opdracht van de bibliotheek om de emancipatie en participatie van de samenleving te bevorderen. Maar doordat de context waarin de bibliotheek opereert, is veranderd, is daar een andere organisatie en architectuur voor nodig. Bibliotheken worden nog steeds gebouwd als 'overdekte boekenkasten', maar voor het *Ministerie* staat niet ordening en passieve ontsluiting en presentatie centraal, maar de bibliotheek die verrassing wil creëren met haar collectie, die de context van de collectie centraal stelt en verhalen vertelt met de collectie, waarbij de gebruiker een actieve rol krijgt als producent en ontwikkelaar van informatie.

Ouderwetse processen

Bruijnzeels: 'Het gaat ons niet zozeer om de esthetiek van de architectuur, maar vooral om de processen. Wij willen nadenken over die processen, omdat we tot de constatering zijn gekomen dat er bij de bouw van nieuwe bibliotheken veel kansen gemist worden. Men maakt vaak een programma van eisen zonder voldoende na te denken over nieuwe processen waar je als openbare bibliotheek mee bezig zou moeten zijn. Daardoor krijg je wel vaak ultramoderne bibliotheken, maar gaat het eigenlijk om een moderne verpakking voor oude processen.'

Bruijnzeels: 'Het is de vraag of je een strikte scheiding tussen collectie en publieksruimte moet willen'.

Ministerie van Verbeelding

Hanrath: 'Leren en studeren zullen mensen altijd willen doen. Op die functie moet je als bibliotheek zuinig zijn'.

Hanrath: 'Een voorbeeld hiervan vinden wij de bibliotheek van Koolhaas in Seattle. Seattle is een heel sexy verpakte bibliotheek, maar als je die gaat ontleden, blijkt ze gestoeld op oude uitgangspunten. Koolhaas heeft eigenlijk vooral één ding proberen te adresseren en dat is de collectiegroei. Het *leitmotiv* voor zijn model is: als ik de uitdijende collectie kan blijven ommuren en kan voorkomen dat die alle vierkante meters opsnoept, zodat er genoeg publieke ruimte beschikbaar blijft, dan is het goed. Maar hoe mooi Koolhaas' idee ook is, je ziet enkele jaren na de opening al dat het hem niet is gelukt de collectie onder controle te houden, want op de begane grond rukken de boekenkasten alweer op richting publieke ruimte. Koolhaas heeft wel geprobeerd de processen uit elkaar te halen, door ze te stapelen en met roltrappen met elkaar te verbinden, maar het gaat nog steeds om ouderwetse processen. Een van de dingen die zijn bibliotheek zogenaamd modern maken, is dat er op een tussenverdieping, de *Mixing Chamber*, waar 400 à 500 computers staan. Maar wat de mensen daar doen? Gechargeerd gezegd is dat gewoon een grote computerkamer.'

Bruijnzeels: 'Ook in Seattle is niet echt nagedacht over wat men precies wil met de bibliotheek. In wezen is het basispatroon voor het ontwerpen van bibliotheken nog steeds

gebaseerd op het opbergen en vindbaar maken van boeken, op basis van alfabet, Dewey of SISO. Bibliotheken zijn nog steeds grote catalogusbakken. Daaromheen organiseert men dan nog iets met publieksruimtes. In Seattle heeft Koolhaas dat ook gedaan. Hij heeft in wezen een hard bibliothecair proces vertaald in vierkante meters en dat bouwt hij dan. Hij benadert de bibliotheek bijna als een soort machinerie.'

Combineren

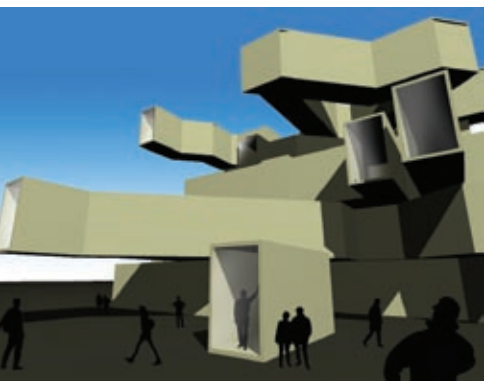
Hanrath: 'Wat ik bij ontwerp opdrachten vaak tegenkom, is dat er in het programma van eisen keurig het aantal vierkante meters staat opgesomd gerelateerd aan wat de bibliotheek nú al doet. Maar je moet je misschien veel meer gaan afvragen wat je over een aantal jaren wil doen. Je ziet steeds meer, ook in Seattle, dat de boeken functioneren als een soort decor waarin iets anders gebeurt. Als die boeken nog meer decor worden, moet je goed gaan nadenken op welke basis je waarde als bibliotheek nog overeind houdt. Neem die *Mixing Chamber* die vol staat met computers. Over enkele jaren heeft iedereen een iPhone, *smartphone* of iPad. Wat is nog de waarde van zo'n grote ruimte vol computers als iedereen overal toegang heeft tot internet? Mensen die willen internetten, zullen zich afvragen waar ze dat zullen doen, thuis, in

het park, in een leuke kroeg of in de bibliotheek? Wat biedt de bibliotheek dan nog om die mensen te blijven trekken?' Bruijnzeels: 'Koolhaas gebruikte bij het schetsen van zijn plannen voor Seattle verschillende keren de metafoer van de School van Athene. Dat vind ik een mooi beeld voor de bibliotheek als publieke ruimte waarin je met elkaar in conversatie treedt om kernwaarden van het leven te onderzoeken. Maar wat doet hij vervolgens? Hij plempt de publieksruimte vol met computers, alsof het een soort *callcenter* is. Als je de School van Athene werkelijk wilt organiseren in deze tijd met moderne technologie en moderne informatiedragers, dan is het nog maar de vraag of je de strikte scheiding die hij aanbrengt tussen collectie en publieksruimte moet willen. Je kunt ook tot heel andere concepten komen. Wij denken dat je bibliotheken moet combineren met andere culturele instellingen, zoals je dat ziet in de plannen voor Groningen, Utrecht en Vught. En dan ook echt combineren, niet als vooroordeelers die niets met elkaar te maken hebben maar toevallig onder één dak zitten, zoals je zo vaak ziet, bijvoorbeeld bij kulturhusen. Dus niet verschillende dozen in een grote doos, zonder je echt af te vragen wat je aan elkaar hebt of hoe je elkaar kunt aanvullen. Wij staan een veel meer geïntegreerde benadering voor.'

Reflectie

Hanrath: 'In tegenstelling tot circa dertig jaar geleden, toen bibliotheken nog echt apart gebouwd werden als bibliotheek, zie je dat nieuwe bibliotheken nu meestal onderdeel zijn van een projectontwikkelaarscluster, waarin winkelruimte, appartementen en een supermarkt zitten. Een van die stukjes winkelruimte is dan de bibliotheek, waarmee je eigenlijk zegt dat de bibliotheek een winkel is. Maar als je zou kijken naar wat je met de bibliotheek kunt als je die ook echt zou ontwerpen als bibliotheek, heb je heel andere mogelijkheden dan wanneer je het als een verhuurbaar stuk retailruimte beschouwt. Ik gebruik wel eens het beeld van een klooster in relatie tot de bibliotheek. Ik zie in de typologie van bijvoorbeeld de bibliotheek van *Trinity College* nog steeds een waarde voor de huidige bibliotheek. Ik denk dat het heel fijn is als er in het drukke stadsgewoel een plek is waar je je terug kunt trekken, waar je echt geconcentreerd kunt studeren. Dat geconcentreerd werken, is een van de functies van de bibliotheek die niet onder druk staan van enige ontwikkeling: leren en studeren zullen mensen altijd willen doen. Daar moet je als bibliotheek zuinig op zijn. Zo'n functie moet je mooi inbedden in je gebouw, naast de meer extravert gerichte activiteiten.'

Bruijnzeels: 'Bovendien is er het belang van de bibliotheek als plek voor reflectie. Waar in de stad zie je tegenwoordig nog plekken voor reflectie, niet-commerciële stilte? Elke stad wordt tegenwoordig ingevuld door de commercie, door projectontwikkelaars. Waar zijn nog de plekken die van de stadsbewoners zelf zijn en niet van de commercie? De bibliotheek is een van de laatste "onpartijdige" plekken die wel nog van de mensen zelf zijn. Op die "hogere waarden" moet je je profileren en ontwikkelen. Het gaat dan ook over participatie en betrokken burgerschap en de rol die bibliotheken daarbij kunnen spelen door de belangrijke vragen te stellen vanuit het creëren van context rond hun collectie. Voor wat betreft die kloosterachtige functie van de bibliotheek kan de nieuw te bouwen bibliotheek van Stuttgart als voorbeeld gelden (opening gepland voor 24 oktober 2011). In de plannen van de Koreaanse architect Eun Young

Yi is het hart van de bibliotheek een soort zentempel, een ruimte voor contemplatie en beschouwing. Ik zeg niet dat je dat overal moet doen, maar het is wel interessant, omdat er op een heel andere manier is nagedacht over de functie van de bibliotheek. De openbare bibliotheek wordt nog steeds gezien als uitleenmachine, maar hoe lang houdt dat nog stand? Wij denken dat je, in plaats van bibliotheken te ontwerpen met als uitgangspunt distributie en het uitleenen van je collectie, veel meer toe moet naar een bibliotheek die je bouwt en organiseert op basis van reflectie, het creëren van contexten, het werken met je collectie. Op dit moment zijn bibliotheken vooral vormgegeven vanuit de premisse dat er materialen worden geleend; uitleencijfers als toetsingsinstrument om het succes van de bibliotheek aan af te meten. Dat wordt ook door de politiek opgelegd, maar feitelijk is het vooral uitstel van executie, want die uitleencijfers zullen onvermijdelijk omlaag gaan. Maar als je nu met nieuwbouw begint, zet je het neer voor dertig, veertig jaar of langer. Ontwerp je gebouw dus vanuit een toekomstvisie en niet uitsluitend als een doos voor je collectie, die in de loop van de komende decennia alleen maar zal krimpen.'

Inhoudelijke samenwerking

Hanrath: 'Met de collectie kun je, door gebruik te maken van moderne technologie, veel creatiever omgaan. Je kunt de collectie toegankelijk maken op allerlei andere manieren dan nu gebeurt. Als gebruikers bijvoorbeeld iPhones of iPads met behulp van rfid-technologie kunnen gaan gebruiken om te navigeren in je collectie, is het mogelijk samenhangen aan te brengen, waardoor je als het ware verhalen kunt gaan vertellen met je collectie. Een ander voorbeeld is de intelligente boekeninleverkast die ik heb ontworpen voor de Bibliotheek Haarlem.' Bruijnzeels: 'Daarom zijn wij voor het integreren van bibliotheken met andere culturele instellingen, zoals musea. Met behulp van moderne technologieën is het mogelijk rond een bepaald thema een samenhangend en zo volledig mogelijk verhaal te vertellen, gebruikmakend van de collecties van de betrokken instellingen. Je stelt dan veel meer de context en betekenisgeving centraal en niet zozeer de collectie zelf. Dat lijkt me niet alleen voor de gebruiker veel interessanter, ook de waarde van je collectie wordt daardoor groter. Die samenwerking tussen instellingen gaat wat ons betreft verder dan gezamenlijk facilitair beheer. Maar om de juiste integratie van instellingen te realiseren, moet je al bij het begin van het proces beginnen. Vaak zie je dat begonnen wordt met de vorm in plaats van met de inhoud: hoe wordt de organisatiestructuur, wie wordt de directeur, hoeveel vierkante meters krijgt elke instelling et cetera. Wij vinden dat je moet beginnen met een inhoudelijk verhaal: wie zijn we en wat willen we precies bieden? Daar zul je je organisatiestructuur en gebouw op moeten aanpassen. Dat betekent dat je niet zomaar met alle partners samen

kunt gaan, kijk vooral of die instellingen iets met elkaar kunnen op het gebied van reflectie, betekenis organiseren. Je moet specifieke eisen stellen en daar partners bij zoeken.' Hanrath: 'Zo zijn we heel benieuwd hoe het Groninger Forum gaat uitpakken, waarin de bibliotheek, een filmtheater, het Groninger Museum, het archief, een debatcentrum en de volksuniversiteit partners zijn. Volgens de berichten zullen de collecties daar echt geïntegreerd worden getoond, waarbij de bibliotheekcollectie op een soort museale manier wordt ontsloten. Ik ben benieuwd hoe ze dat in de praktijk gaan realiseren. In Utrecht zijn ook plannen om de bibliotheek, een filmhuis, het centrum voor de kunsten samen een nieuw gebouw te laten delen, maar daar ontbreekt vanuit de gemeente het inhoudelijke verhaal over hoe die samenwerking vorm krijgt, dus daar maak ik me wel een beetje zorgen over.' Bruijnzeels: 'Je ziet dat er in diverse plaatsen - Arnhem, Den Bosch, Amersfoort, Gouda - nagedacht wordt over culturele clusters. Men ziet in dat die instellingen iets met elkaar hebben, maar om dat te materialiseren in de bouw blijkt een lastige stap. Wij hopen wel dat dat gaat gebeuren, dat die latente verwantschap gaat leiden tot partnerschappen in nieuwe gebouwen met andere programma's van eisen, andere processen, een andere manier van denken over het creëren van context met de collecties.'

Tekst: Bart Janssen

Foto's: Bart Janssen, Rob Bruijnzeels

Het Ministerie van verbeelding ondersteunt bibliotheken bij het nadenken over nieuwe concepten voor toekomstige bibliotheken. Zie ook: www.ministerievanverbeelding.nl

Ministers van Verbeelding

Jan David Hanrath is een architect gespecialiseerd in bibliotheekbouw en -inrichting. Hij was vijf jaar werkzaam voor ICT Expertisecentrum LAURENS. Voor de gemeente Utrecht gaat Hanrath samen met Rapp+Rapp Architecten de nieuwe centrale openbare bibliotheek ontwerpen.

Rob Bruijnzeels is als bibliothecaris en literatuursocioloog opgeleid en is betrokken (geweest) bij de ontwikkeling van nieuwe bibliotheekconcepten in projecten als *Bibliotheken 2040*, *Bibliotheek van 100 talenten*, *The Architecture of Knowledge* en de *Library School*.

